

УДК 349.42: 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.28>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПРАЦІВНИКІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Латишева В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0002-2388-8829*

Плескун О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
ORCID: 0000-0001-6152-4957*

Латишева В.В., Плескун О.В. Правове регулювання трудових відносин працівників сільськогосподарства в умовах воєнного стану.

У статті висвітлюється питання забезпечення продовольчої безпеки держави, з огляду гарантії трудових прав працівників сільськогосподарства. Належний захист трудових прав сільськогосподарських працівників допоможе підвищити рівень їхнього соціального захисту та сприяти стабільному розвитку аграрного сектора України. Детально проаналізовано основні поняття, які покликані об'єднати різні аспекти правового статусу працівників сільськогосподарства в єдину концепцію. Досліджено такі критерії класифікації працівників сільськогосподарських підприємств в Україні: за функціональними обов'язками; за рівнем кваліфікації, що підтверджує здатність виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи; за формою зайнятості; за організаційно-правовою формою господарства; за спеціалізацією; за віковими та гендерними характеристиками. Установлено, що працівники сільськогосподарства в Україні – це неоднорідна група, і їхній правовий статус може варіюватися залежно від соціально-економічних умов. Розглянуто основні професії у сільському господарстві, констатовано, що кваліфіковані робітники сільськогосподарства мають професії, що передбачають знання, необхідні для сільськогосподарського виробництва, а їхні професійні завдання полягають у вирощуванні урожаю. Досліджено критерії визначення підприємств, установ та організацій, які мають важливе значення для національної економіки в галузі сільськогосподарства в особливий період. З'ясовано, що критерії визначення підприємств сільськогосподарства для бронювання їх працівників від мобілізації в Україні можуть охоплювати різні аспекти, які забезпечують безперервну діяльність аграрного сектора, особливо в умовах воєнного стану. Зроблено висновки, що бронювання працівників сільськогосподарських підприємств від мобілізації має ґрунтуватися на комплексному підході, що враховує як економічні, так і соціальні, стратегічні та оборонні аспекти. Це допоможе забезпечити безперебійне функціонування критично важливих сільськогосподарських процесів, що є ключовим для підтримки продовольчої безпеки та економічної стабільності України в умовах війни.

Ключові слова: працівники сільськогосподарства, правовий статус селянина, професія, кваліфікація, бронювання.

Latysheva V.V., Pleskun O.V. Legal regulation of labor relations of agricultural employees in conditions of martial law.

The article covers the issue of ensuring food security of the state, through the prism of guaranteeing labor rights of agricultural employees. Proper protection of the labor rights of agricultural employees

will help to increase the level of their social protection and contribute to the stable development of the agricultural sector of Ukraine. The basic concepts that would combine various aspects of the legal status of agricultural employees into a single concept are analyzed in detail. We have analyzed the following criteria for classification of employees of agricultural enterprises in Ukraine: by functional responsibilities, by qualification level, which confirms the ability to perform tasks and responsibilities of the relevant work, by the form of employment, by the organizational and legal form of the economy, by specialization, by age and gender characteristics. It is established that agricultural employees in Ukraine are not a homogeneous group, and their legal status may vary depending on socio-economic conditions. The main professions in agriculture are investigated, it is proved that skilled agricultural employees have professions that provide knowledge necessary for agricultural production, and their professional tasks are to grow crops. The concept that the basic rights and freedoms enshrined in the Constitution of Ukraine are distributed equally to agricultural employees, regardless of the organizational and legal forms of enterprises in which they work is analyzed. The criteria for determining enterprises, institutions and organizations that are important for the national economy in the field of agriculture in a special period are investigated. It has been found that the criteria for determining agricultural enterprises for booking their employees from mobilization in Ukraine may include various aspects that ensure the continuous activity of the agricultural sector, especially in conditions of martial law. It has been concluded that the reservation of employees of agricultural enterprises from mobilization should be based on an integrated approach that takes into account both economic and social, strategic and defensive aspects. This will help ensure the smooth functioning of critical agricultural processes, which is key to maintaining Ukraine's food security and economic stability in war conditions.

Key words: agricultural employees, legal status of a peasant, profession, qualification, reservation.

Постановка проблеми. Працівники сільського господарства в Україні виконують важливу функцію у забезпеченні економічного зростання та соціальної стабільності країни. Аграрно-трудові відносини в період воєнного стану зазнають значних змін, оскільки виникають нові виклики та обмеження, що впливають на діяльність сільськогосподарських підприємств і працівників. Правове регулювання трудових відносин працівників сільського господарства в умовах воєнного стану в Україні має певні особливості, зумовлені складністю ситуації та необхідністю забезпечення життєдіяльності країни в умовах війни. Аграрно-трудові відносини в період воєнного стану потребують гнучкості та адаптації до нових умов, зокрема завдяки упровадженню заходів, спрямованих на підтримку працівників та забезпечення безперервності виробничих процесів.

Мета дослідження полягає у комплексному дослідженні правового регулювання трудових відносин працівників сільського господарства в умовах воєнного стану. статусу працівників сільського господарства в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти правового статусу працівників сільського господарства досліджувались у працях таких вчених, як О.В. Гафурова, В.М. Єрмоленко, Т.О. Коваленко, П.Ф. Кулинич, Т.В. Курман, В.В. Носік, О.М. Пащенко, А.М. Статівка, Н.І. Титова та ін. Незважаючи на значний обсяг робіт, присвячених окремим категоріям селян, важливо вивчити питання правового статусу працівників сільського господарства в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Для детального дослідження правового регулювання трудових відносин працівників сільського господарства, необхідно визначити місце правових норм у системі права, що регулюють ці відносини. Професор Статівка А.М. визначає правовий інститут правового регулювання відносин з організації, дисципліни, оплати та охорони праці у сільськогосподарських підприємствах [1, с. 12].

Погоджуємося з висновком учених [2], що основні права та свободи, закріплені у Конституції України, розповсюджуються однаковою мірою на працівників сільського господарства незалежно від організаційно-правових форм підприємств, у яких вони працюють. Автори виокремлюють дві категорії особливостей, які впливають на трудові відносини в будь-яких сільськогосподарських підприємствах. По-перше, у науковій літературі наголошується на особливостях сільськогосподарської праці, які проявляються насамперед у галузевій специфіці таких підприємств. Це – використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва, вплив на ефективність та характер, невідповідність тривалості робочого часу, неможливість завчасного визначення наслідків праці, високий рівень виробничого ризику тощо. Водночас, вищезазначені обставини обумовлюють певний порядок організації та нормування праці, умови її оплати, установлення робочого часу і часу відпочинку, особливості в охороні праці (її організації, порядку розгляду нещасних випадків на аграрних

підприємствах, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю сільськогосподарських працівників) тощо. Тобто основні засади сільськогосподарської праці є однаковими для працівників усіх підприємств, які здійснюють свою діяльність в аграрному секторі економіки, незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності [2, с. 510-511].

Уважаємо, що правове регулювання трудових відносин працівників сільського господарства також необхідно розглядати як складову правового статусу селян. Для цього необхідно провести систематичні дослідження, які б об'єднали різні аспекти правового статусу працівників сільського господарства в єдину концепцію. Важливо також розуміти, що працівники сільського господарства в Україні не є однорідною групою, і їхній правовий статус може варіюватися залежно від соціально-економічних умов. Це важливо не лише з огляду правової науки, але й для практичного застосування законодавства, соціальної політики та розвитку сільських територій в Україні. Ураховуючи вищезазначене, уважаємо за необхідне провести послідовний та багаторівневий поділ основних понять з метою систематизації, тобто класифікувати їх.

Проаналізуємо основні поняття Національного класифікатора професій ДК 003:2010, зокрема: «професія – здатність виконувати подібні роботи, які вимагають від особи певної кваліфікації»; «робота є статистичною одиницею, що класифікується відповідно до кваліфікації, необхідної для її виконання»; «кваліфікація визначається рівнем освіти та спеціалізацією»; «необхідний рівень освіти досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки і має в цілому відповідати колу та складності професійних завдань та обов'язків»; «спеціалізація пов'язана як з необхідною галуззю знань, використовуваними інструментами чи устаткуванням, так і з продукцією, яка виробляється, або надаваними послугами і відповідає певною мірою деталізованому колу професійних завдань та обов'язків» [3].

Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства мають професії, що передбачають знання, необхідні для сільськогосподарського виробництва, лісового господарства, риборозведення та рибного промислу. Їхні професійні завдання полягають у вирощуванні урожаю, розведенні тварин, польованні, добуванні риби, її розведенні, збереженні та експлуатації лісів з орієнтацією переважно на ринок і реалізацію продукції організаціям збуту, торговельним підприємствам чи окремим покупцям [3].

На підставі аналізу чинного законодавства України, зокрема Національного класифікатора професій ДК 003:2010, класифікацію працівників сільськогосподарських підприємств в Україні може бути здійснено за кількома критеріями.

1. За функціональними обов'язками: керівний склад (керівники господарств, головні агрономи, головні інженери тощо); технічний персонал (інженери, водії, трактористи-машиністи, оператори сільськогосподарських машин); агропромисловий персонал (агрономи, зоотехніки, ветеринари, лісівники, садівники, працівники теплиць); працівники польових робіт; працівники на фермах (доярки, доглядачі тварин); працівники на складах; оператори з переробки сільськогосподарської продукції.

2. За рівнем кваліфікації, що підтверджує здатність виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи: кваліфіковані працівники (інженери, агрономи, зоотехніки, ветеринари); напівкваліфіковані працівники (трактористи, водії, оператори сільськогосподарських машин); некваліфіковані працівники (робітники польових робіт, помічники на фермах).

3. За формою зайнятості: члени сільськогосподарського підприємства; постійні працівники (співробітники, які працюють на постійній основі з оформленням трудового договору); сезонні працівники (працівники, які наймаються на певний сезон, наприклад, на період збирання врожаю); тимчасові працівники (співробітники, які наймаються на певний період для виконання конкретних завдань).

4. За організаційно-правовою формою господарства: члени та працівники фермерських господарств; члени особистих селянських господарств; члени та працівники сільськогосподарських кооперативів; працівники великих агрохолдингів.

5. За спеціалізацією: рослинництво (агрономи, працівники польових робіт, садівники, виноградарі); тваринництво (зоотехніки, ветеринари, працівники на тваринницьких фермах і птахофабриках); переробка сільськогосподарської продукції (оператори молокозаводів, оператори м'ясокомбінатів, пакувальники продукції).

6. За віковими та гендерними характеристиками: молоді працівники (до 35 років); працівники середнього віку (35–55 років); старші працівники (понад 55 років); чоловіки; жінки.

Ураховуючи зазначене, уважаємо, що однаковий підхід до всіх зайнятих у сільському господарстві може не враховувати специфіку різних форм зайнятості та умов праці. Диференційований підхід до

зволяє ефективніше захищати права працівників, підвищувати їх соціальний захист та забезпечувати стає функціонування аграрного сектора.

За даними Державної служби статистики України [4], на останню звітну дату в аграрному секторі економіки виробництвом сільськогосподарської продукції займаються понад 73 тис. суб'єктів господарювання, із них 49,5 тис. сільськогосподарських підприємств. Кількість статистично активних фермерських господарств становить 30 242 одиниці, з яких 26 629 одиниць мають в обробітку 4,9 млн гектарів сільськогосподарських угідь. Завдяки законодавчим ініціативам протягом попередніх років створено умови для добровільної трансформації особистих селянських господарств у суб'єктів підприємницької діяльності та поступово відбувається їх трансформація у сімейні фермерські господарства без набуття статусу юридичної особи. За даними Міністерства юстиції України та інформації від ДП «Національні інформаційні системи», станом на 13.12.2023 до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань внесені 1215 сімейних фермерських господарств без набуття статусу юридичної особи. Водночас близько 4 млн особистих селянських господарств також є учасниками аграрного ринку, проте не є суб'єктами підприємницької діяльності і реалізують надлишки виробленої (вирощеної, переробленої) продукції поза межами організованого аграрного ринку та є потенційними сімейними фермерськими господарствами. Спільно фермерські та особисті селянські господарства виробляють більше 44% валової продукції сільського господарства [5].

Окрім того, необхідно враховувати важливе значення сезонної роботи у сільському господарстві. Бондаренко С.М. у своєму дослідженні зазначає, що під правовим статусом сезонних і тимчасових працівників як суб'єктів трудового права найбільш доцільно розуміти визначене нормами чинного загального та спеціального трудового законодавства юридичне становище працівника, яке встановлюється за сукупністю відповідних елементів. Останніми найбільш доцільно вважати трудову правосуб'єктність; суб'єктивні права та юридичні обов'язки; правові, соціальні, економічні та інші гарантії їхньої трудової діяльності. Дослідник зауважує, що ключовими особливостями правового статусу сезонних і тимчасових працівників як суб'єктів трудового права є такі: особлива сфера здійснення трудової діяльності, особливий порядок прийняття на роботу, укладання трудового договору, здійснення трудової діяльності та припинення трудових правовідносин; специфічний перелік юридичних гарантій для реалізації трудових правовідносин; особливий порядок оформлення соціальної допомоги, відпусток тощо; тривалість трудових правовідносин із сезонними та тимчасовими працівниками є чітко обмеженою [6, с. 71–77].

Згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану», на період дії воєнного стану можуть вводитися тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також підприємств, установ та організацій, що, безумовно, впливає на трудові відносини [7].

Визначення підприємств, установ та організацій, які мають важливе значення для національної економіки в галузі сільського господарства в особливий період, здійснюється за такими критеріями: 1) здійснює оброблення угідь сільськогосподарського призначення на площі не менше 500 гектарів для провадження сільськогосподарської діяльності, або має середню кількість застрахованих осіб – працівників не менше 20 осіб, є постачальником насіння овочевих та/або польових культур і представляє та діє в інтересах суб'єкта прав інтелектуальної власності на сорт рослин щодо більш ніж 100 сортів рослин за Державним реєстром сортів рослин, придатних для поширення в Україні, і постачає насіння овочевих та/або польових культур та має обсяги ввезення такого насіння в Україну за річний період з 01 січня 2023 року по 31 грудня 2023 року на більш ніж 30 млн гривень; 2) підприємство: провадить діяльність з виробництва, переробки та збуту (експорту) сільськогосподарської продукції, основним видом діяльності (станом на 18 травня 2024 року) згідно з кодами класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) Національного класифікатора України класифікації видів економічної діяльності ДК 009:2010, затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11 жовтня 2010 року № 457; 3) підприємство, яке є власником не менше 90% статутного капіталу двох і більше підприємств, які визначені критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період, що підтверджено копією наказу Мінагрополітики [8].

Висновки. Отже, критерії визначення підприємств сільського господарства для бронювання їх працівників від мобілізації в Україні можуть охоплювати різні аспекти, які забезпечують безперервну діяльність аграрного сектора, особливо в умовах воєнного стану. Основними критеріями можуть бути такі: 1) сезонність і критичні періоди виробництва (підприємства, які виконують важливі сезонні

роботи, наприклад, посівна, збирання врожаю, які не можуть бути відкладені через свою природну циклічність, тому бронювання можливе на критичні періоди, тобто часові проміжки, коли безперервність роботи є критичною для збереження або збирання врожаю); 2) соціально-економічне значення (частина особистих селянських господарств та фермерських господарств є основним джерелом зайнятості у сільських регіонах і забезпечують економічну стабільність місцевих громад); 3) кількість і професійний склад працівників (підприємства, що мають на своїх посадах висококваліфікованих спеціалістів, без яких неможливо забезпечити ефективну роботу, а також існує необхідність визначення мінімальної кількості працівників, необхідних для підтримки безперебійного функціонування підприємства); 4) поточний стан аграрного сектора економіки і можливість мобілізації (підприємства, що знаходяться у зонах бойових дій або поблизу лінії фронту, де є ризик втрати працівників або зниження виробничих потужностей).

Отже, визначення сільськогосподарських підприємств для бронювання їх працівників від мобілізації має ґрунтуватися на комплексному підході, що враховує як економічні, так і соціальні, стратегічні та оборонні аспекти. Це сприятиме забезпеченню безперебійного функціонування критично важливих сільськогосподарських процесів, що є ключовим для підтримки продовольчої безпеки та економічної стабільності України в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Т.16: Земельне та аграрне право / редкол.: М.В. Шульга, В.В. Носік, П.Ф. Кулинич та ін. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т Ярослава Мудрого. 2019. 969 с.
2. Аграрне право: підручник; Єрмоленко В.М., Гафурова О.В., Гребенюк М.В. та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
3. Національний класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення 10.08.2024).
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/osg/arh_osg_2021u.html (дата звернення 10.08.2024).
5. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/naryamki/rozvitok-silskih-teritorij> (дата звернення 10.08.2024).
6. Бондаренко С.М. Поняття та особливості правового статусу сезонних та тимчасових працівників як суб'єктів трудового права. *Юридична наука*, № 9(99)/2019, с. 71–77.
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України* від 10.07.2015, 2015 р., № 28, стор. 1509, стаття 250.
8. Про затвердження Критеріїв з визначення підприємств, установ та організацій, які мають важливе значення для національної економіки в галузі сільського господарства в особливий період: наказ Мінагрополітики від 21.02.2023 № 223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0330-23#Text> (дата звернення 10.08.2024).